

ФОРТЕЦЯ

ЗБІРНИК
ЗАПОВІДНИКА
"ТУСТАНЬ"

КНИГА IV

Простір-М
Львів 2020

УДК 902/908+719:623.1|(477.83-751)(082)
Фортеця : збірник заповідника “Тустань”. – Л. : ПРОСТІР-М,
2020. – Кн. 4. – 540 с.

Науковий збірник містить нові матеріали досліджень освоєння
Карпатського регіону та наскельної фортеці Тустань від
найдавніших часів до сьогодення (геологія, археологія, історія,
етнологія, архітектура, реставрація).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д.і.н., проф. Леонтій Войтович,
д.і.н., проф. Михайло Глушко,
проф., д-р габ. Міхал Парчевський,
проф., д-р габ. Марек Кромпец,
д.арх., доц. Олег Рибчинський,
к.і.н., доц. Роман Миська (відповідальний редактор),
к.арх., Василь Рожко,
Андрій Котлярчук,
Роман Стрехалюк (відповідальний секретар)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д.і.н., с.н.с. Віра Гупало,
проф., д-р габ. Даріуш Домбровський,
д.і.н., проф. Роман Сілецький,
д.арх., доц. Юрій Диба

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
КЗ ЛОР АДІКЗ “Тустань”.

Адреса редакційної колегії:
КЗ ЛОР АДІКЗ “Тустань”,
вул. Чайковського, 17, м. Львів, Україна. 79000.
Тел. (032)261-37-80;
e-mail: conference@tustan.ua
tustan.ua

ISBN 978-617-7746-61-3

© КЗ ЛОР АДІКЗ “Тустань” та автори, 2020

Віталій Нагірний, Роман Миська
Найдавніші літографії із зображенням Тустані..... 298

Віталій Нагірний
Тустань на фотографіях Альбіна Фрідріха 307

Богдан Лазорак, Тетяна Лазорак
Перші музейні експедиції та грандіозна програма Петра Франка у створенні окремого заповідника в Нагуєвичях у 1940–1941 рр. 313

Андрій Сова
Мальовничими стежками українських Карпат, або мандрівка Петра Франка 1911 року в Урич і околиці 336

Роман Стрехалюк
Жіноча сітка ОУН в селі Урич в 1944–1945 рр. 349

Етнологія

Михайло Глушко
Етнографічно-антропологічна експедиція 1904 року теренами Бойківщини – важлива подія в історії українського народознавства..... 368

Роман Сілецький
“Година годині не рівня”: час у традиційних світоглядних уявленнях та повір'ях бойків..... 386

Роман Радович
Традиційне житло центральної Бойківщини (за матеріалами Сколівського району Львівської області) 399

Василь Сивак
Гряди та жердки в інтер'єрі народного житла Бойківщини кінця XIX – початку XX ст. 428

Володимир Галайчук
Упири, ворожильники та “непрості” у традиційних віруваннях бойків Старосамбірщини..... 447

Віталій НАГРНИЙ

ТУСТАНЬ НА ФОТОГРАФІЯХ АЛЬБІНА ФРІДРІХА

У статті подано огляд старих фотографій Тустані, які виконав між 1892 і 1897 рр. галицький фотограф Альбін Фрідріх і передав Гроно Консерваторів Східної Галичини у Львові. Зараз фотографії зберігаються у фондах Національної бібліотеки у Варшаві. Загальна кількість виявлених зображень Тустані становить п'ять одиниць. У тематичному плані це зображення з різного ракурсу загального вигляду скель, на яких у середньовіччі знаходилася дерев'яна фортеця.

Ключові слова: Тустань, Урич, Альбін Фрідріх, Гроно Консерваторів, фотографія.

Мальовничі руїни фортеці Тустань, розташовані на околиці села Урич, почали привертати увагу краєзнавців, істориків і митців ще в 20-х роках XIX ст. У першій половині XIX ст. з'явилися поодинокі згадки про неї в краєзнавчих оглядах (1836), а згодом окремі розвідки авторства Івана Вагилевича (1843), Августа Бельовського (1846), Антіна Петрушевича (1854), Ісидора Шараневича (1861), Александра Чоловського (1892) та ін.¹ Тоді ж почали побачили світ перші літографії² Антонія Ланге і Кароля Ауера із зображеннями околиць Урича³,

1 Огляд цих праць та детальний аналіз історіографії XIX ст., див: *Рожко М. Ф.* Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996. – С. 33–38 і наст.

2 Літографія – одна із технік гравюри, яку винайшов у 1796 р. Йоганн Алоїзій Зенефельдер (Johann Alois Senefelder). Вона полягала в нанесенні малюнка на пласку друкарську форму (камінь) і перенесенні відбитка на папір методом відтискування. Відомі були також такі техніки друку, як цинкографія (нанесення малюнка на цинкову пластину) та альграфія (виготовлення друкарської форми на алюмінієвій пластині).

3 Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział III: Ryciny/Widoki, rys. 4566; Dział XV:

а в кінці ХІХ ст. було зроблено перші фотографії скель, на яких у середньовіччі знаходилися дерев'яні укріплення. Автором цих фотографій був Альбін Фрідріх (Albin Friedrich).

Віднайти біографічні дані про Альбіна Фрідріха надзвичайно важко. Його, на жаль, не згадують у жодному доступному каталозі чи біографічному словнику. Відомо тільки, що він був фотографом-любителем, у 1892–1912 рр. подорожував по Галичині⁴ і відвідав, між іншим, наступні місцевості: Бібрку, Бучач, Вісьнич, Галич, Гологори, Гусятин, Доброміль, Жидачів, Жовкву, Заваду, Збараж, Золотий Потік, Золочів, Кшешовице, Манявський скит, Мельштин, Микулинці, Монастирець, Муровані Ляшки, Олесько, Підгірці, Підзамочок, Раковець, Рудно, Сянок, Свірж, Сидорів, Скалат, Скелі Довбуша в Бубнищі, Собень, Тереховлю, Урич, Фельштин, Чернелицю, Чортків, Язловець. Під час своїх подорожей А. Фрідріх виконував світлини найбільш цікавих історичних об'єктів. У своїй більшості це були пам'ятки оборонної архітектури або культові будівлі. Починаючи від 1893 р. фотограф-аматор дарував зроблені ним світлини Грону Консерваторів Східної Галичини у Львові, за що члени цієї інституції не тільки неодноразово висловлювали йому подяку⁵, але й надали йому в 1895 р. спеціальний дозвіл на виконання знімків історичних пам'яток у Галичині⁶.

Більшість фотографій, які виконав А. Фрідріх, потрапили до колекції Александра Чоловського, члена Грона Консерваторів і директора Історичного музею міста Львова та Національного музею у Львові. Після Другої світової війни частину цієї колекції передали Національній бібліотеці у Варшаві. Серед них виявилися і 128 світлин, виконаних А. Фрідріхом, що зберігаються там і в наш час⁷.

Пошуки у фондах названої бібліотеки дозволили виявити п'ять фотографій, які А. Фрідріх виконав в Уричі. Всі

Ruciny-ewidencja, гус. 7493/30. Їх детальніший опис див. у статті В. Нагірного і Р. Миськи "Найдавніші літографії із зображенням Тустані" в цьому збірнику.

4 У цьому випадку мова йде про австрійську провінцію Галичина, яка охоплювала сучасні Львівську, Івано-Франківську та Тернопільську (без північної частини) області України, та Підкарпатське і Малопольське воєводства у Польщі.

5 Kronika czynności. Posiedzenie z dnia 13 lutego 1893 // TeKa Konserwatorska. Rocznik II. Koła c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicji Wschodniej II 1900. – Lwów, 1900. – S. 106; Kronika czynności. Posiedzenie z dnia 24 czerwca 1894 // Ibidem. – S. 109.

6 Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 616, оп. 1, спр. 17, арк. 18.

7 Див.: Biblioteka Narodowa. Baza Polona. – Режим доступу: [https://polona.pl/search/?filters=public:1,creator:%22Friedrich,_Albin_\(fl_1892--1912\)%22](https://polona.pl/search/?filters=public:1,creator:%22Friedrich,_Albin_(fl_1892--1912)%22) (переглянуто 11.06.2019).

фотографії чорно-білі, виконані на сріблясто-желатиновому папері, зберегли сліди ретушування і датовані періодом між 1892 і 1897 рр.⁸

Перша з фотографій має сигнатуру F.7912/II. Її розмір – 11,1 × 15,9 см⁹. На ній зображено скелю Камінь із південного боку. Світлина виконано на значній відстані від Каменю. На передньому плані видно групу людей з чотирьох чоловік у національному одязі – очевидно, місцевих мешканців (рис. 1).

Рис. 1. Скеля Камінь із південного боку (фото Альбіна Фрідріха).
Fig. 1. Rock 'Kamień' from the south side (photo by Albin Friedrich).

Друга фотографія зберігається під сигнатурою F.7913/II. Її розмір – 11 × 15,9 см¹⁰. Світлина виконана з того самого ракурсу (вид з південно-східного боку) але із ближчої відстані. Відмінність від попередньої фотографії полягає тільки в кількості людей на передньому плані і їхньому одязі – бачимо на ній лише двох чоловіків у костюмах. Один із них сидить на невеликому підвищенні, другий зафіксований у русі. На фотографії видно невеликі ушкодження.

8 Ibidem, Sygn. F.7912/II; F.7913/II; F.7914/II; F.7915/II; F.7916/II (Fotografie z kolekcji Aleksandra Czołowskiego). – Режим доступу: <https://polona.pl/search/?query=urucz&filters=public:1> (переглянуто 11.06.2019).

9 Ibidem, Sygn. F.7912/II.

10 Ibidem, Sygn. F.7913/II.

Третя фотографія відмічена під сигнатурою F.7914/II. Її розмір – $11,1 \times 15,9$ см¹¹. Вона є точною копією світлини із сигнатурою F.7913/II і відрізняється тільки тим, що збереглася в кращому стані (рис. 2).

Рис. 2. Скеля Камінь із південно-східного боку (фото Альбіна Фрідріха).
Fig. 2. Rock 'Kamín' from the south-east side (photo by Albin Friedrich).

Четверта фотографія має сигнатуру F.7915/II. Її розмір – $10,7 \times 15,5$ см¹². Вона виконана із зовсім іншого ракурсу – із західного боку. Основну частину світлини займає зображення скельної групи Камінь із Внутрішнім двориком по центру та криницею в підніжжі. На передньому плані видно двох чоловіків – одного в костюмі, іншого – в національному одязі (рис. 3).

Остання, п'ята фотографія розміщена під сигнатурою F.7916/II. Її розмір – $12,2 \times 16,6$ см¹³. На ній представлено загальний вигляд скельних груп Камінь та Жолоб із північно-західного боку. На передньому плані, на похилому стовбурі дерева, двоє чоловіків у костюмах – ймовірно, особи, які супроводжували А. Фрідріха в подорожі до Тустані (рис. 4).

11 Ibidem, Sygn. F.7914/II.

12 Ibidem, Sygn. F.7915/II.

13 Ibidem, Sygn. F.7916/II.

Рис. 3. Скеля Камі із західного боку (фото Альбіна Фрідріха).
Fig. 3. Rock 'Kamin' from the west side (photo by Albin Friedrich).

Рис. 4. Скелі Камінь та Жолоб із північно-західного боку (фото Альбіна Фрідріха).
Fig. 4. Rocks 'Kamin' and 'Zholob' on the north-west side (photo by Albin Friedrich).

Очевидно, фотографії Альбіна Фрідріха зумовили зростання зацікавленості не тільки серед львівських консерваторів але і серед професійних галицьких фотографів до Тустані зокрема і до Урича в цілому. Підтвердженням цьому можуть служити світлини, які зробили на межі XIX і XX ст. К. Еліаш (без дати), Генрик Гонсьоровський (без дати) і Вільгельм Русс (1905)¹⁴.

Співставлення віднайдених фотографій з уже відомими зображеннями Тустані та з сучасним станом скельного комплексу дозволить спеціалістам помітити зміни, яких він зазнав із плином часу.

Vitaliy NAGIRNYI

TUSTAN ON THE PHOTOGRAPHS OF ALBIN FRIDRICH

The article gives an overview of old photographs of Tustan that were made between 1892 and 1897 by a Galician photographer Albin Friedrich and handed to the Society of Eastern Galicia Conservators in Lviv. Nowadays, the photographs are kept in the collection of the National Library in Warsaw. There are five such pictures of Tustan. The images depict the rocks on which the medieval fortifications were situated. They were taken from different perspectives.

Keywords: Tustan, Urych, Albin Friedrich, Society of Eastern Galicia Conservators, lithograph.

¹⁴ Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej: katalog pocztówek / [oprac. M. Calikowska, E. Krasińska-Kencka, A. Pietrzak]. – Warszawa, 2011. – S. 132, 303, 361 (№ 3380, 7764, 9399–9401).